

Використання навчально-мовленнєвих ситуацій на етапах навчання наукового стилю мовлення

Тетяна Дементьєва,

кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри мовної підготовки,
Харківський національний університет радіоелектроніки

Для іноземців, які прагнуть отримати професію у ЗВО у нашій країні, нерідна для них мова повинна стати не тільки засобом комунікації, але і засобом вивчення спеціальності. Тому врахування напрямку майбутньої спеціальності іноземних слухачів під час їхнього навчання на довузівській підготовці та специфіки формування в них мовленнєвих навичок і вмінь є головним завданням для викладача.

Аналіз наукової літератури [1, 7, 8, 14, 15] засвідчує, що ефективність проведення занять під час навчання усного мовлення іноземною мовою досягається використанням комунікативного і діяльнісного підходів.

Процес навчання з використанням комунікативного підходу повинен будуватися адекватно процесу реальної комунікації. Комунікативний підхід означає подібність процесу навчання і процесу комунікації лише за деякими параметрами, важливими з яких вважаються такі:

1) предметність процесу комунікації; ретельний добір мовленнєвих інтенцій, тем і ситуацій спілкування, що відображають практичні інтереси і потреби тих, хто навчається;

2) комунікативно-мотивована поведінка викладача і слухачів у ході навчання;

3) використання спеціальних прийомів навчання, які сприяють максимальній

реалізації комунікативної спрямованості занять;

4) використання засобів наочності і позааудиторних форм роботи [11, с.89].

Застосування діяльнісного підходу означає організацію процесу навчання як навчальної діяльності іноземних слухачів в оволодінні мовою, передовсім іншомовною мовленнєвою діяльністю. Іншими словами, об'єктом навчання з позиції названого підходу повинна бути мовленнєва діяльність [10, с.19].

Оскільки у процесі навчання важко відтворити реальні умови комунікації, логічним є висновок про необхідність організувати процес навчання з урахуванням вищезазначених підходів з використанням навчально-мовленнєвих ситуацій, які допоможуть наблизити навчальні заняття до природних умов комунікації. На основі стадій формування мовленнєвих умінь були виділені види навчально-мовленнєвих ситуацій. Усі назви навчально-мовленнєвих ситуацій подані умовно, відповідно до тих операцій, якими повинні оволодіти іноземні студенти в процесі їх розв'язання.

Зважаючи на все викладене вище, методологічною основою є триєдиний підхід до теорії навчання. Як і будь-який інший процес, навчання також можна розділити на кілька етапів, які йдуть один за одним, і жоден з них не можна пропустити для досягнення успіху у навчанні.

Якщо враховувати психологічні закономірності навчального процесу, то це дозволяє сконструювати навчання усного мовлення грамотно і чітко.

Група психологів на чолі з Н. О. Менчинською і Д. Н. Богоявленським, досліджуючи процес засвоєння знань, прийшла до висновку, що завершальним етапом у розвитку розумових операцій є реалізація розумових дій у практичній діяльності [2, с.166].

Інша група психологів на чолі з П. Я. Гальперініним встановила, що перехід зовнішньої практичної дії у внутрішню розумову дію є складним багатоетапним процесом. І якщо ми хочемо сформувати в іноземних слухачів повноцінні розумові дії, то повинні розгорнути процес утворення дій і провести їх через усі етапи цього процесу. А якщо навчання якої-небудь дії організується не розгорнуто, поза деякими етапами процесу інтеріоризації дії, то формуватимуться неповноцінні, помилкові дії [16, с.118].

Інтеріоризацією називають «перехід у результаті якого зовнішні за своєю формою процеси із зовнішніми, речовими предметами перетворюються у процеси розумового характеру; при цьому вони піддаються специфічній трансформації — узагальнюються, вербалізуються, скорочуються і головне, стають здатними до подальшого розвитку, який переходить межі можливостей зовнішньої діяльності» [16, с.95].

Завдання, як зазначається «полягає не просто в тому, щоб сформувати дії, а в тому, щоб сформувати їх з певними, наперед наміченими властивостями» [13, с.16].

Тому були визначені етапи, через які необхідно провести іноземних слухачів, для того, щоб у них сформувалися повноцінні дії:

1) попереднє ознайомлення з метою дії, створення необхідної мотивації;

2) укладання схеми орієнтовних дій (під орієнтовною основою вчені розуміють систему орієнтирів і вказівок, використовуючи які людина виконує якісь дії;

3) виконання дій у матеріальному або матеріалізованому вигляді (засвоювана

дія виконується як зовнішня практична дія з реальними предметами);

4) формування зовнішньо мовленнєвої дії без опори на матеріальні або матеріалізовані засоби (промовляння всіх операцій, виконуваних відповідно до орієнтовної основи дії);

5) формування дії в зовнішній мові про себе (виконувани операції промовляються про себе, завдяки цьому дія починає автоматизуватися, набуває розумової форми);

6) виконання розумових дій [16, с.118-119].

Ураховуючи класифікацію етапів формування в іноземних слухачів повноцінних розумових дій, можна виділити чотири етапи, через які необхідно провести іноземних слухачів, щоб сформувати в них мовленнєві вміння і навички в межах наукового стилю мовлення.

Мотиваційно-цільовий етап

Основне завдання етапу — націлити іноземних слухачів на вивчення наукового стилю мовлення і розвинути інтерес до цієї дисципліни, опанування якою дозволить їм брати участь у комунікації в навчально-професійній сфері і також частково підготує їх до професійної діяльності.

Згідно з головним дидактичним принципом, процес навчання повинен відбуватися на основі і з урахуванням особистої навчальної мети. Тому процес навчання необхідно починати з обговорення кінцевої мети не тільки на початковому етапі навчання, а й на подальших його етапах. Для того щоб націлити іноземних слухачів на вивчення наукового стилю мовлення на мотиваційно-цільовому етапі, необхідно:

1) допомогти слухачам створити цілісний образ наукового стилю мовлення (з'ясувати його сутність, важливість, особливості, його складові сформулювати найбільш цікаві для них питання);

2) для формування видів діяльності з нового предмета в майбутній навчально-професійній діяльності у ЗВО включити слухачів у вирішення навчально-мовленнєвих ситуацій, що моделюють вищезгадану діяльність;

3) через створені іноземними слухачами початкові освітні продукти і опробуванні ними види діяльності вивести їх на постановку індивідуальних завдань з предмета;

4) укласти навчальну програму з наукового стилю мовлення, включивши в неї особистісний компонент кожного іноземного слухача.

Як відомо з досвіду роботи, для початкового етапу навчання (перший семестр) характерна мотивація широкого типу, яка передбачає вивчення основ іноземної мови. Таким чином, початковий етап характеризується, як правило, високою природною навчально-пізнавальною мотивацією, створенню якої сприяють об'єктивні умови «виживання» в чужому мовному середовищі. На початковому етапі навчання наукового стилю мовлення (другий семестр) рівень мотивації падає, оскільки іноземні слухачі не бачать необхідності вивчення цього предмета, а також тому, що заняття перетворюються на сумовите рутинне тренування яких-небудь умінь, перевірку форм і конструкцій. Такий спосіб навчання наукового стилю мовлення не тільки знижує інтерес їх до предмета, але й заважає формуванню комунікативної компетенції в рамках навчально-професійної сфери в цілому.

У роботі О. О. Леонтьєва «Психологическое общение» справедливо зазначається, що «ми втрачаємо можливість керувати розвитком мотивів навчальної діяльності в період, коли ці мотиви стають особливо важливими...» [9, с.7]. Отже, не забезпечивши необхідного рівня мотивації, неможливо досягти формування вмінь та навичок усного мовлення в навчально-професійній сфері.

Створення необхідної мотивації на даному етапі необхідно реалізувати стимулюючими навчально-мовленнєвими ситуаціями. Ситуації цього виду передбачають залучення іноземних слухачів до різних дискусій, тобто обміну думками з якоїсь певної теми. У ході вирішення стимулюючих навчально-мовленнєвих ситуацій вони повинні висловлювати як свою точку зору, так і враховувати думки інших слухачів,

шукати вихід із ситуації, що склалася. Моделювання стимулюючих навчально-мовленнєвих ситуацій дає можливість не тільки прищепити інтерес до наукового стилю мовлення і побачити необхідність його вивчення, але дозволяє також слухачам більш глибоко зрозуміти ту або іншу обговорювану проблему, навчитися захищати свою позицію, враховувати точки зору інших. На початковому етапі навчання необхідно використовувати мікро-ситуації цього виду, в ході подальшого навчання іноземних слухачів як зміст, так і обсяг цих ситуацій повинен збільшуватися.

Створенню необхідної мотивації допомагають також проблемні навчально-мовленнєві ситуації. Моделюючи на заняттях ситуації цього виду, викладач не тільки демонструє результат вирішення проблеми, але й розкриває логічний підхід до того або іншого вирішення в його суперечностях і відхиленнях, показує джерела їх походження, аргументуючи кожен крок до вирішення проблеми [6, с.29]. І стимулюючі, і проблемні навчально-мовленнєві ситуації є головним засобом розвитку інтересу в іноземних слухачів до вивчення наукового стилю мовлення.

Мотиваційно-цільовий етап дуже важливий не тільки на початковій стадії навчання, але також і на подальших етапах, оскільки від мотиваційного стану залежить допуск до кори головного мозку тих або інших чуттєвих збуджень, їх посилення або послаблення. Ефективність зовнішнього стимулу залежить не тільки від його об'єктивних властивостей, але і від мотиваційного стану організму. Зовнішні подразники стають стимулами, тобто сигналами до дії лише при відповідному мотиваційному стані організму. Мозок при цьому моделює параметри об'єктів, необхідних для задоволення потреб, і схеми діяльності з оволодіння необхідним об'єктом [5, с.110].

Змістовно-підготовчий етап

Метою цього етапу навчання є створення в іноземних слухачів орієнтирів для розумової діяльності, тобто відбувається ознайомлення і закріплення граматичних

конструкцій наукового стилю мовлення і необхідної наукової лексики, на основі чого вони зможуть виконувати будь-які мовленнєві завдання. Необхідність знання граматики і лексики наукового стилю мовлення буде очевидною для слухачів, якщо їх засвоєння буде комунікативно-мотивованим, якщо буде показана здатність кожної мовної одиниці брати участь в реальній комунікації [12, с.7]. Тому основним засобом навчання на цьому етапі повинні стати навчально-мовленнєві ситуації, оскільки «ситуативне тренування граматичних явищ важливе не тільки тому, що форми і функції краще фіксуються у більш природному і змістовому контексті, але й тому, що при цьому можна уникнути застосування «мертвих» форм і становищ, нехтування вимовою, реалізуючи ту чи іншу справжню (істинну) форму висловлювання в тій чи іншій ситуації» [12, с.414].

III послідовність використання навчально-мовленнєвих ситуацій залежить від послідовності формування лексико-граматичних і мовленнєвих умінь [3, 4]. З огляду на зазначене, на цьому етапі необхідно використовувати: дублюючі навчально-мовленнєві ситуації, в основі яких лежить багаторазове прослуховування і вимовляння готових зразків; замінюючі навчально-мовленнєві ситуації, в основі яких лежить наповнення поданих зразків новою лексикою; поширено-замінюючі навчально-мовленнєві ситуації, сутність яких полягає в наповненні поданих граматичних конструкцій раніше вивченою лексикою; перетворюючі навчально-мовленнєві ситуації, що формують і розвивають уміння правильно оформлювати і використовувати різноманітні взаємозамінні конструкції; моделюючі навчально-мовленнєві ситуації, що забезпечують надання більшої самостійності іноземним студентам у доборі форми і передачі змістових відносин; комбіновані навчально-мовленнєві ситуації, які формують уміння поєднувати новий матеріал із раніше вивченим.

На цьому ж етапі формуються уміння діалогічного і монологічного мовлення, тому для засвоєння кожного з цих видів

мовлення необхідно використовувати певні навчально-мовленнєві ситуації. Під час навчання монологічного мовлення: дублюючі навчально-мовленнєві ситуації, як і на попередньому етапі, передбачають багаторазове прослуховування і відтворення пропонованих зразків; підготовчо-комунікативні навчально-мовленнєві ситуації, мета яких лежить у закріпленні умінь монологічного мовлення, отриманих раніше. Під час навчання діалогічного мовлення: дублюючі навчально-мовленнєві ситуації, що формують уміння точного відтворення поданих висловлювань; реагуючі навчально-мовленнєві ситуації, в основі яких лежить формування умінь реагувати на репліки співрозмовника; спонукаючі навчально-мовленнєві ситуації, які формують уміння стимулювати мовлення не тільки за допомогою питань, але також і за допомогою тверджень.

Комунікативно-діяльнісний етап

На цьому етапі іноземні слухачі беруть участь у комунікативній діяльності, прогнозуванні і плануванні мовленнєвого висловлювання, його продукуванні на основі вивчених граматичних конструкцій і необхідної наукової лексики, з використанням мовленнєвого етикету, реалізації умінь діалогічного і монологічного мовлення із використанням навчально-мовленнєвої термінології. Засобами навчання на цьому етапі виступають навчально-мовленнєві ситуації, спеціально дібрані викладачем для того, щоб іноземні слухачі застосували засвоєні знання і здобуті уміння. На цьому етапі пропонуємо використовувати такі навчально-мовленнєві ситуації: передрозмовні, мета яких полягає у наданні можливостей слухачам використовувати елементи творчості і самостійності у висловлюваннях і розмовні навчально-мовленнєві ситуації, що надають повну самостійність у висловлюваннях.

Аналітико-коригуючий етап

Це завершальний етап, на якому передбачається аналіз і корекція сформованості рівнів усного мовлення іноземних слухачів і реалізується через самостійну роботу над розмовними навчально-мов-

ленневими ситуаціями. На основі сформульованого завдання слухачі самостійно створюють навчально-мовленнєву ситуацію, імітують її, потім аналізують, добирають способи і шляхи її вирішення відповідно до поставленого завдання. З метою спонукання до активності і вдосконалення мовленнєвих умінь у навчально-професійній комунікації іноземні слухачі включаються в оцінку, самоконтроль і взаємоконтроль мовленнєвої діяльності. Для виконання цієї роботи слухачам необхідні сформовані знання і уміння.

Уважаємо, що застосування вищевказаних етапів з використанням навчально-мовленнєвих ситуацій у процесі навчання іноземних слухачів наукового стилю мовлення сприятиме підвищенню ефективності їх навчання, формуванню в них мовленнєвих автоматизмів, а також сприятиме побудові ситуативних і тематичних висловлювань на матеріалі наукового стилю мовлення.

Література

1. Атанов Г. А. Деятельностный подход в обучении : учеб.-метод. пособие. Донецк : ЕАИ-пресс, 2001. 157 с.
2. Богоявленский Д. Н., Менчинская Н. А. Психология усвоения знаний в школе. Москва : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1959. 347 с.
3. Воронин Л. Г., Богданова И. И. Становление речевых навыков при обучении иностранным языкам // Новые исследования, сб. IX. Москва : Просвещение, 1966. 176 с.
4. Воронин Л. Г., Богданова И. И., Бурлаков Ю. А. Становление речевых навыков при обучении иностранному языку // Новые исследования, сб. VIII. Москва : Просвещение, 1966. С.151–155.
5. Еникеев М. И., Кочетков О. Л. Общая социальная и юридическая психоло-

гия. Краткий энциклопедический словарь. Москва : Юрид. лит., 1997. 448 с.

6. Зилняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. Москва : Просвещение, 1978. 159 с.

7. Зубенко Т. В. Комунікативний підхід до навчання іноземної мови // Науковий вісник Миколаївського державного університету : Зб. наук. праць. Вип. 23: Педагогічні науки. Т. I за заг. ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти. Миколаїв : МДУ, 2008. 200 с.

8. Король С. В. Комунікативний підхід у навчанні мови // Педагогічний дискурс. 2012. №11. С. 133–136.

9. Леонтьев А. А. Педагогическое обучение. Москва : Знание, 1979. 47 с.

10. Методика преподавания русского как иностранного для зарубежных филологов-русистов (включённое обучение) ; под ред. А. Н. Щукина. Москва : Рус. яз., 1990. 231 с.

11. Пассов Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам. Москва : Рус. яз., 1977. 216 с.

12. Пифо Г. Э. Ситуация как поводы для языковой коммуникации на начальной ступени обучения английскому языку // Методика преподавания иностранного языка за рубежом. Вып. II. Москва : Прогресс, 1976. 144 с.

13. Психология. Словарь. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.

14. Стойко С. В. Реалізація комунікативного підходу в навчанні іноземних мов // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Вип. 85 (Серія: Педагогічні науки). Чернігів: ЧДПУ, 2011. С. 220–223.

15. Фокин Ю. Г. Теория и технология обучения: деятельностный подход : учебное пособие для студентов. Москва : Изд. центр «Академия», 2008. 3-е изд. 240 с.

16. Фридман Л. М., Волков К. Н. Психологическая наука — учителю. Москва : Просвещение, 1985. 224 с.

11.12.2020

Відомості про автора

Дементьева Тетяна Іванівна — кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки, Харківський національний університет радіоелектроніки; email: tetiana.dementieva@nure.ua ; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8855-7556> ; Google Scholar ID: nHdwrO4AAAAJ&hl